

ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN'IN TİYATRO ESERLERİNE YENİ BİR TASNİF TEKLİFİ

Oğuzhan Karaburgu*

Özet: Türk edebiyatının en orijinal simalarından biri olan Abdülhak Hâmîd Tarhan, kırk kadar eserinin yirmi dört tanesini tiyatro türünde vermiştir. Bu yirmi dört tiyatro eseri, çeşitli zamanlarda araştırmacı ve akademisyenler tarafından tasnif edilmiştir. Yapılan her tasnif kendisinden önceki tasnifleri geliştirmek ve bu tasniflerin hatalarını gidermek adına yapılırsa da maalesef kapsayıcı bir tasnife ulaşılamamıştır. Bu yazı ile daha önce yapılan tasnifler değerlendirilmiş, bu değerlendirme neticesinde de daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir tasnif teklifinde bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Abdülhak Hâmîd Tarhan, tiyatro, oyun, tasnif, Tanzimat edebiyatı.

A NEW PROPOSAL OF CLASSIFICATION FOR THE THEATRICAL WORKS OF ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN

Abstract: Being one of the most original figures of Turkish Literature, Abdülhak Hâmîd Tarhan produced twenty-four theatrical works out of his about forty works in total. Those twenty-four theatrical works have been classified at various times by researchers and academicians. Even though each classification was made to develop and correct the former ones, unfortunately, an inclusive classification has not been achieved. In this paper, the deficiencies of the previous classifications will be analyzed. In this paper the hitherto made classifications are analyzed and a proposal for a more inclusive classification is made as the result of this analysis.

Keywords: Abdülhak Hâmîd Tarhan, theatre, stage play, classification, Tanzimat era literature.

Türk edebiyatının en orijinal simalarından biri olan Abdülhak Hâmîd Tarhan, Türk edebiyatında "Şâir-i Âzam" olarak anılmasına karşın kırk kadar eserinin yirmi dördünü tiyatro türünde ver-

* Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

miştir. Abdülhak Hâmid'in kaleminden çıkan tiyatro eserleri, var olan edebî türlerin sınırlarını zorlar ve bu sebepten eserlerini değerlendirmek de, tasnif etmek de güçleşir. Bu zamana kadar pek çok araştırmacı ve akademisyen Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserlerini tasnif etmeye çalışmıştır. Her bir tasnif kendisinden önce yapılan tasniflerin eksiklerini gidermek adına yapılırsa da tasnifin doğası gereği yeni eksikleri de beraberinde getirmiştir. Bütün tasnif çabalarının mantıksal hüsrana sonuçlandığını söyleyen William Lowell Randall da aslında bu kısır döngüye dikkati çekmektedir (Randall, 1999: 121).

Hikmet Dizdaroğlu, İbrahim Necmi Dilmen, Ahmet Kabaklı, Âsım Bezirci ve İnci Enginün, farklı zamanlarda Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserlerini tasnif denemesi yapan isimlerdir. Bu makalede isimleri anılan kişilerin tasnifleri değerlendirilecek ve yeni bir tasnif teklifinde bulunulacaktır.

HİKMET DİZDAROĞLU'NUN TASNİFİ

“1- Konuları yerli hayatımızla ilgili olanlar: *Sabr u Sebat, İçli Kız*

2- Tarihî piyesler:

a) Tarihî olaylara bağlı olanlar: *Târik, İbn-i Mûsâ,*

b) Tarihî olayı değiştirerek anlatanlar: *İlhan, Turhan*

3- Tarihî bir ada bağlanan düşsel piyesler: *Sardanapal, Nazife, Abdullahü's-Sagîr, Eşber, Tezer*

4- Uzak ülkelerde ve belirsiz bir tarihî dekor içinde geçenler: *Macerâ-yı Aşk, Duhter-i Hindû, Finten, Nesteren, Zeyneb, Hakan*

5- İdeolojik nitelikte olanlar: *Liberte*

6- Günlük olaylarla ilgisi bulunanlar: *Yâdigâr-ı Harp*

7- Konusunu Türk tarihinden alanlar: *Kanuni'nin Vicdan Azabı* (Basılmamıştır.)

Tiyatroları yazılışları bakımından, çeşitli biçimdedir. Kimisi manzum, kimisi düzyazı, kimisi de karışıktır. Manzum olanların kimisi aruzla, kimisi duraksız hece ölçüsü ile, birisi de hece ve aruzla karışık yazılmıştır. Bu yönden tiyatroları şu kısımlara ayrılır:

1. Manzum oyunları:

a) Aruzla yazılanlar:

Nazife yahut Fedâ-yı Hamiyet, Tezer, Eşber, Sardanapal, Abdullahü's-Sagîr, İlhan, Turhan, Hakan

b) Duraksız hece ölçüsüyle ya da ölçüsüz, fakat uyaklı olanlar:

Nesteren, Liberte, Cünûn-ı Aşk (Kitap hâlinde çıkmamıştır.)

c) Aruz ve hece karışık olanlar:

Kanuni'nin Vicdan Azabı (Basılmamıştır.)

2. Düz yazı hâlinde olanlar:

a) Baştan sona dek düz yazı olanlar:

Macerâ-yı Aşk, Sabr u Sebat, İçli Kız

b) İçinde birkaç manzume bulunanlar:

Duhter-i Hindû, Târik yahut Endülüs Fethi

c) Nazım ve düz yazı karışık olanlar:

Zeyneb, Fitnen, İbn-i Mûsâ-yahut-Zatülcemâl, Yâdigâr-ı Harp" (Dizdaroğlu, 1970: 30-31).

Hikmet Dizdaroğlu'nun tasnifi iki kısımdan oluşur. Birincisi tematik, diğeri de vezin ve biçim bakımından yapılan tasniftir. Dizdaroğlu, tasnifinde on dokuz esere yer vermiştir. Bu on dokuz eser arasında henüz yayımlanmamış olan *Kanuni'nin Vicdan Azabı* da vardır. Fakat *Cünûn-ı Aşk, Yabancı Dostlar, Tayflar Geçidi, Ruhlar ve Arzîler*'e yer verilmemiştir.

Dizdaroğlu'nun tasnifinde tarihî piyesler daha detaylı biçimde ele alınmış ve tasnif edilmeye çalışılmıştır. Yukarıda verilen tasnifte 2, 3, 4 ve 7. maddeler aslında bütün olarak "Tarihî Piyeler" başlığı altında değerlendirilebilecek eserlerdir.

Dizdaroğlu, tasnifinde *Macerâ-yı Aşk, Duhter-i Hindû, Finten, Nesteren, Zeynep* ve *Hakan* isimli eserlere "uzak ülkelerde ve belirsiz bir tarihî dekor içinde geçenler" başlığında yer verir. Bu başlıkta geçen "uzak ülkelerde" ifadesi yanıltıcı olabilir. Zira Abdülhak Hâmid'in hemen hemen bütün tiyatro eserleri "uzak ülkelerde" geçmektedir. Bu durumda Abdülhak Hâmid'in bütün tiyatro eserlerini ayrı başlık altında değerlendirmek gerekecektir.

Abdülhak Hâmid'in *Kanuni'nin Vicdan Azabı* adlı eseri kitap olarak basılmamış, tefrika edilmemiş, okuyucusu ile buluşmamış bir eserdir. Eser hakkındaki bilgiler, yayımlanan birkaç küçük parça ile sınırlıdır. Bütün bu sebeplerle tamamı hakkında bir fikir sahibi edilmeyen bir eser olarak *Kanuni'nin Vicdan Azabı*'nun tasniflerde yer almasının doğru bir tutum olamayacağı söylenebilir.

Dizdaroğlu'nun vezinlerine ve manzum-mensur oluşlarına göre yaptığı tasnif, Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserlerini değerlendirmede başka bir yol olabilir. Her ne kadar Abdülhak Hâmid, şekil konusunda düşünmüş, özellikle vezin konusundaki arayışlarını ömrünün sonuna kadar sürdürmüş olsa da, tiyatro eserlerini yazarken eserinin manzum ya da mensur olmasına ayrı mânâlar yükle-

miş değildir. Hâmid'e göre anlatmak istedikleri için vezin ve biçim sadece birer araçtır. Abdülhak Hâmid, eserlerini nasıl rast geldiyse öyle yazdığını bizzat ifade eder ki bu Abdülhak Hâmid'in kural tanımaz kişiliğine de uygun bir davranıştır. Dolayısıyla Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserlerini vezinlerine ve yazılış biçimlerine göre tasnif etmek, kapsayıcı değil ancak ilk akla gelen basit ve kısmî bir tasnif olarak değerlendirilebilir.

İBRAHİM NECMİ DİLMEN'İN TASNİFİ

"a) Monolog, diyalog, yarım temaşa nevinden olan eserler: *Bir Sefilenin Hasbihali, Garam, Nazife, Yabancı Dostlar, Yedigâr-ı Harp*

b) Mensur tiyatrolar: *Macerâ-yı Aşk, Sabrû Sebat, İçli Kız, Duhter-i Hindû, Târik (Duhter-i Hindû ve Târik'ta birer, ikişer manzume vardır. Fakat bunlar eserin esasına dâhil sayılmayabilir. Onun için bu eserleri mensur tiyatrolardan saydık.)*

c) Manzum ve mensur karışık tiyatrolar: *İbnelmusa, Zeynep, Fitnen*

d) Hece vezni ile manzum tiyatrolar: *Nesteren, Liberte, Cünûn-ı Aşk (Cünûn-ı Aşk, Hâmid'in henüz neşredilmeyen en son piyesidir. Bundaki vezin hece veznidir. Fakat *Nesteren* ve *Liberte*'deki sayılı hece vezni değil, *Balâdan Bir Ses*'teki vezindir.)*

e) Aruz vezni ile manzum tiyatrolar: *Tezer, Eşber, Abdullahî's-Sagîr, Sardana-pal, İlhan, Turhan, Tayflar Geçidi, Ruhlar, Arzîler (İlhan ile Turhan'ın zeyilleri olan bu son üç eser, daha ziyade yarım temaşalar sırasındadır. Fakat asıllarla zeyilleri ayrı ayrı tutmamak için bir araya koyduk.)*" (Dilmen, 1932: 49-50).

Dizdaroğlu'nun tasnifinin ikinci bölümü ile hemen hemen aynı olan Dilmen'in tasnifinde de Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserleri vezinlerine ve yazılış biçimlerine göre ele alınır. Dilmen'in "monolog, diyalog ve yarım temaşa" başlığı altında saydığı *Bir Sefilenin Hasbihali* ve *Garam*, aslında Hâmid'in türlerin sınırlarını zorlayan iki eseridir. Bu iki eseri tiyatrodan çok şiir olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olur. *Yedigâr-ı Harp, Yabancı Dostlar, Tayflar Geçidi, Ruhlar* ve *Arzîler* yapıları itibarıyla diyalog olarak değerlendirilebilir. Ama Abdülhak Hâmid, bu eserlerinde tiyatro türüne has perde, fasıl gibi bölümlenmelere ve eserlerin başında şahıs kadrosu listesine yer verir. Bunlara göre bu eserleri tiyatro eseri olarak ele almak ve değerlendirmek daha uygun olacaktır. Dilmen'in bu grupta yer alan eserlerin bazılarını "yarım temaşa" şeklinde adlandırması da dikkati çekicidir.

Cünûn-ı Aşk, 1925 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika edilir. Dilmen, tasnifinde *Cünûn-ı Aşk*'a "Hâmid'in henüz neşredilmeyen en

son piyesi" ifadeleri ile yer verir. Fakat diğer taraftan da yayımlanmadığını iddia ettiği bir eseri tasnifine dâhil eder.

AHMET KABAKLI'NIN TASNİFİ

1. Kendi zamanına ait piyesler (*Sabr u Sebat, İçli Kız, Finten*)
2. Tezli eserler (*Duhter-i Hindû, Liberte*)
3. Endülüs-Arap tarihi ile ilgili haileler (*Târık, İbn Musa, Tezer, Nazife, Abdülâhû's-Sağîr*)
4. Müteferrik tarihî piyesler (*Macerâ-yı Aşk, Sardanapal, Nesteren, Eşber, Zeynep*)
5. Türk-Turan tarihinden alınma piyesler (*İlhan, Turhan, Hakan*)
6. Diyaloglar yahut fantezi piyesler (*Tayflar Geçidi, Ruhlar, Arzîler, Yadigâr-ı Harp, Yabancı Dostlar*)
7. Neşredilmemiş piyesler (*Cünûn-ı Aşk, Vicdan Azabı*)' (Kabaklı, 1947: 11).

Ahmet Kabaklı'nın tasnifi derli toplu görülse de, bu tasnifte de tartışmaya açık taraflar vardır. Teknik ve muhteva bakımından farklılık gösteren *Sabr u Sebat* ve *İçli Kız'ın Finten* ile aynı kategoride değerlendirilmemesi gerekir. Ayrıca Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserlerini tezli-tezsiz olarak sınıflandırmak da birtakım sıkıntılar doğurmaktadır. Zira bütün eserler bir iddianın, bir tezin ifadesidir. Abdülhak Hâmid de bu çerçevede pek çok eserini alegorik okunmaya uygun şekilde yazmıştır.¹ Çünkü o, mesajları olan bir yazardır. Bu sebeple sadece *Duhter-i Hindû* ve *Liberte*'yi tezli eser kabul etmek bu bakımdan yetersiz görünmektedir. İngiliz siyaseti düşünülerek *Duhter-i Hindû* tezli eser olarak kabul ediliyorsa *Finten*'i, *Cünûn-ı Aşk*'ı, hatta *Yabancı Dostlar*'ı da bu başlık altında değerlendirmek gerekir. Fakat *Duhter-i Hindû, Finten, Yabancı Dostlar* ve *Cünûn-ı Aşk*'in Hint-İngiliz ilişkileri çerçevesinde bir grup olarak ele alınması daha uygun görünmektedir.

Buna benzer bir durum "Diyaloglar yahut fantezi piyesler" başlığı altında isimleri anılan *Tayflar Geçidi, Ruhlar* ve *Arzîler* isimli eserlerde de ortaya çıkmaktadır. *Tayflar Geçidi, Ruhlar* ve *Arzîler*'i diyalog olarak değerlendirmek doğru olsa da bu eserler *İlhan* ve *Turhan*'dan ayrı bir kategoride düşünülmemelidir. Çünkü bu üç eser, *İlhan* ve *Turhan*'ın devamıdır ve şahıs kadrosu bu eserlerde aynıyla süreklilik göstermektedir.

Cünûn-ı Aşk konusunda Dilmen gibi Ahmet Kabaklı da daha önce tefrika edilmiş olan *Cünûn-ı Aşk*'ı, *Kanuni'nin Vicdan Azabı* ile birlikte tefrika edilmemiş ve yayımlanmamış eserler arasında saymıştır.

ÂSİM BEZİRCİ'NİN TASNİFİ

"A. Konusunu yerli yaşamımızdan alan ve Hâmid'in yaşadığı çağla ilgili olan eserler: *Sabr u Sebat* (1875), *İçli Kız* (1875-1913)

B. Konusunu yabancı ülkelerden alan eserler: *Duhter-i Hindû* (1876), *Finten* (1916), *Cünûn-ı Aşk* (1925/1926)

C. Konusunu geçmiş çağlardan alan eserler:

a. Endülüs-Arap tarihiyle ilgili olanlar: *Târik* (1879), *İbn Musa* (1917), *Nazife* (1876), *Tezer* (1880), *Abdullahü's-Sagîr* (1917)

b. Çeşitli çağ ve ulusların tarihiyle ilgili olanlar: *Macerâ-yı Aşk* (1873), *Sardana-pal* (1917), *Nesteren* (1878), *Eşber* (1880), *Zeyneb* (1908)

c. Türk-Turan tarihiyle ilgili olanlar: *İlhan* (1913), *Turhan* (1916), *Hakan* (1935), *Vicdan Azabı* (yayımlanmamış)

D. Diyalog biçimindeki eserler:

a. *İlhan* ve *Turhan*'ın devamı olanlar: *Tayflar Geçidi* (1917), *Ruhlar* (1922), *Arzîler* (1925)

b. Öbür diyaloglar: *Yadigâr-ı Harp* (1917), *Yabancı Dostlar* (1924)" (Bezirci, 1991: 78).

Âsım Bezirci'nin yapmış olduğu tasnif, kendisinden önce yapılan tasniflere nispetle daha isabetli görünmektedir. Bezirci, Ahmet Kabaklı'nun tasnifini daha derleyip toparlamış gibi görünse de bu tasnifin de tartışmaya açık kısımları vardır. Bunlardan biri A maddesinde yer alan "Hâmid'in yaşadığı çağla ilgili olan eserler" başlığı ile alakalıdır. Abdülhak Hâmid, bütün eserlerinde bulunduğu çağın problemlerini alegorik olarak ele alır. Dolayısıyla bu noktadan bakılınca esasında bütün eserleri yaşadığı zaman ile ilgilidir. *Yadigâr-ı Harp*, *Liberte'* den daha çok Abdülhak Hâmid'in yaşadığı çağla ilgilidir. Zira *Yadigâr-ı Harp*, açıkça Çanakkale Savaşı'nun tesiri ile yazılır. *Liberte* ise alegorik bir eserdir. Abdülhak Hâmid, *Liberte'* de yaşadığı dönemin en ilgi çekici olaylarından biri olan Midhat Paşa'nun sürgün edilmesini birtakım sembolik isimlerin ardına gizleyerek ele almıştır. Hâmid, *Liberte'*nin alegorik arka planını "Eserlerimi Nasıl Yazdım"² isimli seri yazısında da dile getirmiştir. Alegorik mahiyette yazılan *Liberte'*nin Midhat Paşa'nun sürgüne gönderilmesi olayını ele aldığını ancak yazarının verdiği bilgiler ile öğrenmiş oluruz.

Bezirci de Kabaklı gibi *Tayflar Geçidi*, *Ruhlar* ve *Arzîler*'i diyalog olarak ele alır, bu eserleri *İlhan* ve *Turhan*'dan ayrı bir kategoride değerlendirir. Bezirci'nin tasnifinde öne çıkan diğer bir husus ise tematik tasnif ile biçime dayalı tasnifin birbirinden ayrılmaksızın aynı tasnif içinde verilmesidir.

İNCİ ENGINÜN'ÜN TASNİFİ

'Yeni Türk Edebiyatı' sahasında Abdülhak Hâmid'le en fazla ilgilenen, onun eserlerini bütünüyle yayıma hazırlamak gibi önemli bir işin üstesinden gelen İnci Enginün, zaman zaman sanatçının eserleri konusunda da değerlendirmeler yapmıştır. Bu değerlendirmeler içinde yazarın tiyatroları hakkında teklif edilmiş tasnif denemeleri de vardır. Bu tasnif denemelerinin zaman içerisinde değişmesi, Enginün'ün çalışmaları boyunca elde ettiği veriler doğrultusunda daha önce yaptığı tespitleri gözden geçirdiğini ve olgunlaştırdığını düşündürmektedir.

İnci Enginün Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserlerinin tasnifini ilk olarak 1986 yılında yayımladığı *Abdülhak Hâmid Tarhan* (Enginün, 1986: 61) isimli eserinde yapmıştır. Daha sonra Abdülhak Hâmid Tarhan'ın tiyatro eserlerinin metinlerini yeni harfleri ile yayımına başlar. Serinin ilk kitabı olan *Abdülhak Hâmid Tarhan Tiyatroları I, Sabr u Sebat, İçli Kız, Liberte, Yedigâr-ı Harp*'in (Enginün, 1998: 8-9) girişinde de çeşitli tasniflere yer verir. En son *Tanzimat Edebiyatı* isimli ortak kitapta yer alan "Abdülhak Hâmid Tarhan" (Enginün, 2006: 480-481) isimli hacimli makalesinde daha önce yaptığı tasnifleri geliştirir ve değiştirir. Şimdilik eserler üzerinde gerçekleştirilen ciddi bir çalışma sonrasında yapılan en ayrıntılı tasnif Enginün'e ait görünmektedir. Buraya İnci Enginün'ün yaptığı son tasnif alınmıştır:

"1. Konusu Orta Asya'da (Afganistan, Hindistan) geçen efsanevi, masalımsı oyunlar: *Macerâ-yı Aşk* (1873), *Nesteren* (1878), *Zeynep* (*İkdam*'da tefrikadan sonra, 1908), *Hakan* (1935)

2. Konusunu yaşadığı günlerin olaylarından alan oyunlar:

a. Konusunu günlük hayattan alan oyunlar:

Bunlarda mekân genellikle İstanbul'dur. *Sabr u Sebat* (1875), *İçli Kız* (1875), *Liberte* (*Türk Yurdu*'nda tefrika 1913), *Yedigâr-ı Harp* (1917)

b. Konusunu Hindistan ve İngiltere'den aldığı siyasi yoruma elverişli eserleri:

Duhter-i Hindû (1876), *Finten* (*Servet-i Fünun*'daki tefrika yarımıdır. 1889, *Hak* gazetesinde tefrika 1912; 1916), *Cünûn-ı Aşk* (*Vakit* gazetesinde tefrika 1925), *Yabancı Dostlar* (1924). *Liberte* ve *Yedigâr-ı Harp* siyasi niteliklidir. *Sabr u Sebat* ve *Yedigâr-ı Harp*'in bazı bölümleri Batı ülkelerinde geçmektedir. *Liberte* ise kahramanları Fransızca isimler taşıyan alegorik bir eserdir.

3. Konusunu tarihten alan oyunlar:

a. Eski tarih: *Eşber* (1880), *Sardanapal* (*İttihat ve Terakki* gazetesinde tefrika, 1908).

b. Endülüs: *Nazife* (1876), *Tezer* (1880), *Târik* (1880), *İbn Musa* (*Vakit*'te tefrika 1880; 1916), *Abdullahü's-Sagîr* (1917).

c. Konusunu İlhânlılar tarihinden alan oyunlar: *İlhan* (*Tanin* (1913)'de tefrikadan sonra 1913), *Turhan* (1916), *Tayflar Geçidi* (1917), *Ruhlar* (1922), *Arzîler* (1925)" (Enginün, 2006: 480-481).

Üç temel maddeden oluşan Enginün'ün tasnifi bu zamana kadar Abdülhak Hâmid ile ilgili hemen hemen bütün çalışmalarda yer alan ve kabul görmüş bir tasnif olmuştur. Bezirci'nin tasnifinde "konusunu günlük hayattan alan oyunlar" başlığı altında yapılan değerlendirmelerde dikkat çekilen hususlar Enginün'ün tasnifi için de geçerlidir.

Enginün, konusunu İlhânlılar tarihinden alan oyunlar kısmında *Tayflar Geçidi*, *Ruhlar* ve *Arzîler* isimli eserlere yer vermiştir. Bu eserlerde *İlhan* ve *Turhan*'daki şahıs kadrosu devam etse de doğrudan İlhânlı tarihi ele alınmamıştır. Dolayısıyla *Tayflar Geçidi*, *Ruhlar* ve *Arzîler*'de İlhânlılar tarihinin anlatıldığını söylemek doğru olmaz.

YENİ BİR TASNİF TEKLİFİ

Bu yeni tasnif teklifinde konu ve düşünce birliği Ahmet Hamdi Tanpınar'dan yapılan bir ödünçleme ile "daire" olarak ifade edilmiştir. Abdülhak Hâmid'in eserlerini yazarken birtakım temel düşüncelerden hareket ettiği ve düşüncelerini bir grup oluşturabilecek eserlerde sürdürerek konu birliğini de sağladığı söylenebilir. Bu anlamda "daire", bir çırpıda fark edilebilecek birlikteliği ifade etmek üzere seçilmiştir. Mesela Endülüs dairesi içerisinde değerlendirilen eserler, farklı zamanlarda yazılmış olsa da bu eserlerin konuları Endülüs tarihinden alınmıştır. Savaşın yıkıcılığı, devlet yönetiminde adalet ve liyakat gibi temel düşünceler de bu gruptaki eserlerin "daire" olarak tasnif edilmesini getirir. Aşağıda verilen tasnif bu düşüncelerin ışığında oluşturulmuştur:

1. Geleneğe bağlı eserler dairesi: *Sabr u Sebat*, *İçli Kız*
2. Konusunu tarihten alan eserler dairesi:
  - a. Endülüs dairesi: *Nazife*, *Târik* yahut *Endülüs Fethi*, *Tezer* yahut *Melik Abdurrahmanü's Sâlis*, *İbn Musa* yahut *Zatü'l-Cemal*, *Abdullahü's-Sagîr*
  - b. Antik Çağ dairesi: *Eşber*, *Sardanapal*
  - c. Masalımsı-tarih dairesi: *Macerâ-yı Aşk*, *Nesteren*, *Zeynep*, *Hakan*
  - d. İlhan dairesi: *İlhan*, *Turhan*, *Tayflar Geçidi*, *Ruhlar*, *Arzîler*

3. Siyasî içerikli eserler dairesi:

a. İngiliz-Hint dairesi: *Duhter-i Hindû, Finten, Yabancı Dostlar, Cünûn-ı Aşk*

b. Güncel siyasî daire: *Liberte, Yadigâr-ı Harp*

Geleneğe bağlı eserler dairesi: Abdülhak Hâmid'in ilk yazdığı eserlerinden ikisini içerisine alan bu daire, *Sabr u Sebat* ve *İçli Kız*'dan oluşur. Abdülhak Hâmid, bu iki eserini gelenekten beslenerek yazar. Abdülhak Hâmid, ilk eserlerinin konularını devrinde çokça ele alınan istenmeyen evlilikler, kölelik, batıl inançlar, yanlış Batılılaşma, kadının eğitimi gibi konulardan seçer. Bu iki eserin derin yapısında masal ve halk hikâyelerinin motif yapısı bulunur. *Sabr u Sebat* ve *İçli Kız*'da geleneksel tiyatromuzun ağız taklidi, karşıtlık-muhavere ve tipeleştirme gibi unsurlarına da fazlasıyla yer verilir. Ayrıca bu iki eserde geleneğin aslî unsurlarından sayılan atasözü ve deyimler de kullanılmıştır.

Konusunu tarihten alan eserler dairesi: Bu daire içerisine Endülüs tarihi, Antik Çağ tarihi, bilinmeyen devirlere ait masalımsı bir geçmişi ve İlhânîlar tarihini konu edinen eserler alınmıştır.

Endülüs dairesindeki eserlerin yazılmasında Ziya Paşa'nun Viardo'tan çevirdiği *Endülüs Tarihi*'nin büyük etkisi vardır. Bu gruptaki eserlerin bir daire olarak düşünülmesinde ve Endülüs dairesi olarak isimlendirilmesindeki en büyük etken, hiç şüphesiz eserlerin konularının Endülüs tarihinden alınmış olmasıdır. Bu gruptaki eserler çeşitli zaman dilimlerinde yazılır. Abdülhak Hâmid, Endülüs tarihinden beş eser çıkarır. Bu eserlerin bazıları tarihî gerçeklerle uyurken bazıları tarihî şahıslar etrafında hayalî olayları anlatır. Bazılarında ise hayalî şahıslar yaratılır. Abdülhak Hâmid, farklı tarihlerde yazdığı bu gruptaki eserlerini aynı düşünce ekseninde vücuda getirmiştir. Bu eserlerde tematik birlikteliğin yanında düşünüş birlikteliği de dikkati çekmektedir.

Antik Çağ'ın Makedonya Hükümdarı Büyük İskender ile Asur Kralı Sardanapal'ın hayatlarından esinlenilerek yazılan *Eşber* ve *Sardanapal*, kendi içerisinde bir grup oluşturur. Bu grubu Antik Çağ dairesi olarak isimlendirmek doğru olacaktır. Zira her iki eser de Antik Çağ'da yaşamış iki hükümdarın hayatlarından kesitleri ele almaktadır.

Masalımsı-tarih dairesindeki eserler, konularını tarihin bilinmeyen zamanlarından almış olması itibarıyla bir grup oluşturur. Bu gruptaki eserlerin vakası tarihin bilinmeyen bir zaman diliminde

geçer. Bu eserlerin muhtevasında masallara özgü olağanüstü olayların varlığı da kendi içlerinde bir grup oluşturmalarına imkân sağlamaktadır.

İlhan dairesindeki eserler bizzat yazarı tarafından "Kambur" adı ile bir grup olarak nitelendirilmiştir. İnci Enginün, Abdülhak Hâmid'in bu değerlendirmesinden hareketle bu gruptaki eserleri Kambur ismi ile yayımladığı gibi, tasnifinde de bu ismi kullanır. Bu gruptaki beş eserin şahıs kadrosu eserden esere süreklilik gösterir. Konuların ve şahısların devamlılığı bu eserleri bir grup olarak değerlendirmek için yeterli bir sebeptir. Tanpınar da (Tanpınar, 1988: 584) bu grupta yer alan beş eseri "İlhan" dairesi olarak adlandırmıştır.

Siyasî içerikli eserler dairesi: Bu daire iki alt başlıktan oluşur. Abdülhak Hâmid, bu dairedeki eserlerinde siyasî olaylara özellikle eğilmiş, hatta taraf olmuştur. Bunlar sanatçının büyükelçilik görevinin kazanımlarını sergileme gayreti içerisinde olduğunu göstermektedir.

İngiliz-Hint dairesinde yer alan *Duhter-i Hindû, Finten, Yabancı Dostlar* ve *Cünûn-ı Aşk*'in ortak noktası İngilizlerin sömüren, Hintlilerin de sömürülen olarak (*Yabancı Dostlar* hariç) ele alınmasıdır. Abdülhak Hâmid, büyükelçi olarak uzun yıllar Londra'da bulunmuş ve İngilizleri yakından tanıma fırsatına sahip olmuştur. Bu bilgi ve birikim neticesinde İngilizlerin kendileri dışındaki milletleri küçümsemeleri ve dünya siyasetine yön verme çabaları, bu gruptaki eserlerde ele alınır. *Duhter-i Hindû, Finten, Yabancı Dostlar* ve *Cünûn-ı Aşk*, ortak olarak İngilizlerin politik tavırları ve hayata bakış açıları üzerine yoğunlaşır.

Güncel siyasî dairedeki eserlerden *Liberte*, Midhat Paşa'nın sürülmesi olayını alegorik olarak anlatan bir eserdir. *Liberte* ile Osmanlı tarihinin son döneminde yaşanan Midhat Paşa'nın sürgüne gönderilmesi olayı, alegorik ve siyasî göndermelerle yüklü bir şekilde ele alınır. *Yadigâr-ı Harp, Çanakkale Savaşı*'ndan sonraki siyasî durumu, parçalanmak istenen bir devletin üzerinde planlar yapan siyasî aktörlerin oyunlarını konu edinir.³

Bilim ve analitik zekâ özellikle eğitim alanında bilginin kullanılabilirliğini artırmak ve anlaşılmayı kolaylaştırmak adına bütünü parçalar ve sınıflandırır. Edebiyat tarihlerinde bu durumla daha çok karşılaşılır ve bu kimi zaman bir zorunluluk hâlini alır.

Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserleri farklı zamanlarda farklı kişilerce tasnif edilmeye çalışılmıştır. İnci Enginün'ün de dikkati çektir.

ği üzere Abdülhak Hâmid üzerindeki incelemeler artıkça tasnifler de değişecek ve çeşitlenecektir (Enginün, 1998: 9).

Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserleri etrafında şimdiye kadar teklif edilmiş olan tasnifler ağırlıklı olarak iki temel eksende gerçekleştirilmiştir. Birincisi, tiyatro eserlerinin biçimini esas alan tasniftir. Bu tasnifte eserler manzum-mensur oluşlarına ve manzum olanlar da kullandıkları vezinlere göre ele alınmıştır. İkinci tasnif ise tematiktir. Özellikle tematik tasnifte kimi zaman ufak tefek değişikliklere rağmen denemelerin birbirini takip ettiği görülmektedir. Zaman zaman eserlerin bütününe hâkim olunamaması ya da üzerlerinde yeterince düşünülmemesi sebebiyle birinde verilen yanlış hükümün, yapılan hatanın diğerlerinde de devam ettirildiği fark edilmektedir. Tasniflerde en dikkati çekici husus ise eserlerin temalarının geneli kapsayacak şekilde tespit edilememiş olmasıdır.

Bu makale ile teklif edilen yeni tasnifte, eserler tematik açıdan bütünü kapsayacak şekilde yeniden ele alınmaya çalışılmıştır. Aynı düşünüş ve tema ekseninde vücuda getirilen eserler, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "İlhan Dairesi" kavramundan ilham alınıp "daire" olarak adlandırılarak tasnif edilmiştir. Bu teklifte Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserleri konularına göre değerlendirilmiş ve "Geleneğe Bağlı Eserler Dairesi"; "Konusunu Tarihten Alan Eserler Dairesi", "Siyasî İçerikli Eserler Dairesi" olmak üzere üç ana başlık elde edilmiştir. Özellikle kalabalık bir oyun kadrosunu içine alan "Konusunu Tarihten Alan Eserler Dairesi" ve "Siyasî İçerikli Eserler Dairesi" ayrıca kendi içinde ilgi alanlarından yola çıkarak yeniden alt başlıklara ayrılmıştır.

DİPNOTLAR

- 1 İhsan Safi'nin *Mahpus Şarkısı* isimli eseri Abdülhak Hâmid'in tiyatro eserleri üzerinde bir alegorik okuma denemesidir. Bu konuda geniş bilgi için bk. İhsan Sâfi, *Mahpus Şarkısı*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2006.
- 2 "Mithat Paşa'nın teb'îdi haberini aldığımız zaman biz, heyet-i kitabetçe, fevkalhâd muğber olarak istifamızı vermek üzere sefir Sadık Paşa'nın huzuruna şitâb etmiştik. Sadık Paşa 'bekleyiniz, daha bakalım neler olacak?' diye bizi oyalamak istemiş ve ertesi günü de kendisi Tuna valisi olmuştu. Biz de yine müttefikan istifa fikrinde sebat edemedikse de ben bir türlü hiâdetimi yenedim. Teşekki-i gadr yahut teşeffi-i sadr etmek için bu Liberte'yi kaleme almaya başladım. Bina-yı maksud bazen kalemlerle intişar olur." (Tarhan, 1928: 5).
- 3 Abdülhak Hâmid Tarhan'ın tiyatro eserleri ile ilgili geniş inceleme ve bilgi için bk. Oğuzhan Karaburgu, "Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Tiyatro Eserleri Üzerinde Bir Araştırma ve İnceleme", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2010.

KAYNAKÇA

- Bezirci, Âsım, (1991), *Abdülhak Hâmid*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Dilmen, İ. Necmi, (1932), *Abdülhak Hâmid ve Eserleri*, Kânaat Kütüphanesi, İstanbul.
- Dizdaroğlu, Hikmet, (1970), *Abdülhak Hâmid Tarhan-Hayati, Sanati, Eserleri*, Varlık Yayınları İstanbul.
- Enginün, İnci, (1986), *Abdülhak Hâmid Tarhan*, KTB Yayınları, Ankara.
- ....., (1998), *Abdülhak Hâmid Tarhan Tiyatroları I, Sabr u Sebat, İçli Kız, Liberte, Yadigâr-ı Harp*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- ....., (2006), "Abdülhak Hâmid Tarhan", *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Kabaklı, Ahmet, (1947), "Abdülhak Hâmid'in Tiyatroları", (Basılmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.
- Karaburgu, Oğuzhan, (2010), "Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Tiyatro Eserleri Üzerinde Bir Araştırma ve İnceleme", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Randall, W. Lowell, (1999), *Bizi 'Biz' Yapan Hikâyeler, Kendimizi Yaratmak Üzerine Bir Deneme*, (çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sâfi, İhsan, (2006), *Mahpus Şarkısı*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, A. Hamdi, (1988), *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. bs., Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Tarhan, A. Hâmid, (1928), "Eserlerimi Nasıl Yazdım?", *Resimli Ay*, S. 55-7, Eylül, s. 5.